

DOI: <https://doi.org/10.36719/2789-6919/33/37-41>

Nişanə Kərimova
Bakı Slavyan Universiteti
kerimova.nishana05@gmail.com

İNGİLİS DİLİ DƏRSLƏRİNDƏ ATALAR SÖZLƏRİNİN LEKSİK İFADƏLƏR OLARAQ İŞLƏDİLMƏSİ VƏ MAHİYYƏTİ MƏSƏLƏLƏRİ

Xülasə

Xarici dilin tədrisinə kommunikativ münasibətin mövcud olduğu dövrdən danışarkən, mənimsənilən və ya tədris olunan leksik ifadə ilk növbədə kommunikativ prizmadan əhəmiyyətli olub-olmaması nəzərə alınmalıdır. Tədqiqatımızın obyektini ingilis dili olduğu üçün onun tərkibindəki polisemantik sözlərin və leksik ifadələrin üstünlük təşkil etməsini qeyd etmək lazımdır. Qeyd etmək lazımdır ki, ingilis dilinin tədrisi zamanı dinləyicilərə çox saylı problemlər yaradan dil vahidlərindən və strukturundan biri də leksik ifadələrin aşılınması və tədrisi məsələsidir.

Açar sözlər: ingilis dili, leksik ifadələr, atalar sözləri, kommunikasiya, zərb-məsəllər

Nishana Kerimova
Baku Slavic University
kerimova.nishana05@gmail.com

The use of proverbs as a lexical expression in English classes and their significant issues

Abstract

When discussing the period during which a communicative approach to teaching a foreign language is used, it is important to consider whether the lexical expressions being studied or taught are significant from a communication perspective. Given that the focus of our research is on the English language, it is worth noting the prevalence of polysemous words and phrases in its vocabulary. It should be emphasized that one of the linguistic features that often causes difficulties for learners when learning English is the challenge of understanding and using lexical expressions accurately.

Keywords: English language, lexical expressions, proverbs, communication, sayings

Giriş

İngilis dili dərslərində yeni leksik ifadələrin öyrədilməsi və işlədilməsi problemi psixoloji və metodiki ədəbiyyatda ən çox müzakirə olunan mövzulardan biri olmasına rəğmən, hələ də ingilis dili tədrisinin aktual və həll olunmamış problemlərindən biri olaraq qalmaqdadır. İngilis dilində ünsiyyətə girməyə çalışan hər bir şəxs dilin lüğət tərkibi, qrammatik, struktur və fonetik xüsusiyyətləri ilə yanaşı leksik ifadələrini də mənimsəməlidir. Dildə olan leksik ifadələrin mənimsənilməsi isə tək-cə biliklə deyil, eyni zamanda vərdiş və bacarıqlarla yiyələnmək mümkündür.

Atalar sözləri və bu kimi leksik ifadələr bir başa olaraq şüura təsir edir. Atalar özləri həyatın müxtəlif sahələrində insanları yarralı və səmərəli fəaliyyətə yönəldir.

Atalar sözlərinin digər funksiyalarından biri də didaktik (yəni öyrədici, tərbiyə edici məzmun), hikmətəməzlik göstərməkdir. Atalar sözləri xalqın qədimliyindən, tarixindən, mədəniyyətindən xəbər verməklə yanaşı onun koloritlərini nümayiş etdirir. Məhz bu prizmadan məsələyə yanaşaraq, atalar sözlərinin dərslər prosesində istifadəsi ölkəşünaslıq baxımından leksik ifadələr olaraq əhəmiyyət kəsb edir:

Məsələn:

South and West, home is best-Gəzməyə qərib ölkə, ölməyə vətən yaxşı.

Atalar sözləri mənsub olduğu xalqın mədəniyyəti onun əxlaqi və mənəvi normalarını, təbliğ edir. Müəllim İngilis dili dərində kulturoloji məsələlərdən bəhs edərkən atalar sözlərinə istinad edə bilər:

Məsələn:

Man is the head of the family and woman is the neck that turns the head. Kişi ailənin başıdırsa qadın onu hərəkət etdirən boyundur.

Fərdin şəxsiyyət kimi formalaşmasında əsas rol oynayan kriteriyalardan biri olaraq təlim-tədrisdə atalar sözlərinin böyük rolu ola bilər. Buna görə də dərs zamanı atalar sözlərindən istifadə müəllimin fəaliyyətində böyük yer tutmalıdır. Qeyd etdiyimiz kimi pedaqoq təlim-tədris prosesində fərdin şəxsiyyətə çevilməsində əsas yer tutan subyekt kimi iştirak edir.

Pedaqoji priyom və metodlarla birlikdə pedaqoq şagirdlərin psixologiyasını, dünya görüşünü nəzərə almaqla, təlimə tətbiq etdiyi ədəbi nümunələrin auditoriyanın təbiəti ilə uyğunlaşdırılmalıdır. Keçirilən ingilis dili dərində müvafiq olaraq, müəllimin ingilis dili atalar sözləri, qanadlı sözlərə, aforizmlərə, nəsihətlərə, zərbi məsəllər kimi leksik ifadə nümunələrinə istinad etməsi və onlardan bəhrələnməsi auditoriyanın tərbiyə mühitinin yaxşılaşdırılmasına və ədəbi nümunələrin aid olduğu xalqın əxlaqi-mənəvi zənginliyi öyrənilməsinə təkan vermiş olar:

Məsələn:

Say well or be still. Yaxşı danış ya da ki, sus.

A bad tree does not yield good apples. Cürük ağac yaxşı bar verməz.

Atalar sözlərinin leksik ifadələr olaraq ingilis dilində yaranması X əsrə təsadüf edir. İngilislərin atalar sözlərinə marağın yaranmasına onların Latın dilinə maraqları stimullaşdırmışdır. Burdan belə bir nəticə çıxartmaq olur ki, atalar sözləri kimi digər leksik ifadələr də daxil olmaqla dil tədrisi prosesini motivləşdirən bir amildir. Atalar sözlərinin leksik ifadələr olaraq tez qavranılması və anlaşılması onu dil praktikasının zəruri komponentlərindən birinə çevirir.

Hər bir dili öyrənməklə yanaşı, tələbə dilin aid olduğu etnosun milli-mənəvi, əxlaqi keyfiyyətlərini və s. dəyərlərini də mənimsəmiş olur. Buradan belə bir nəticə çıxartmaq olur ki, xarici dili öyrənmək təkcə dil bilgilərinə yiyələnmək deyil eyni zamanda onu mənimsəyənə təhsilləndirici, tərbiyələndirici, inkişaf etdirici təsirlər də göstərir. Məntiqi nəticəsi olaraq deyə bilərik ki, tələbələrin əxlaqi keyfiyyətlərinin inkişaf etməsində böyük rol oynaya bilər.

Dinləyicilər ingilis dilinin leksik ifadələrinin aparıcı qollarından olan olan atalar sözləri və məsələlərinin vasitəsi və köməyi ilə İngilis xalqının mədəni koloritlərini də öyrənmək şansı əldə edirlər:

Məsələn:

We must learn walk before we run.

A friend in need a friend indeed.

Leksik ifadə olan zərbi məsəl və atalar sözünün semantik xüsusiyyətlərinə diqqət yetirdikdə görürük ki, İngilislər də bizim kimi mənəvi dəyərlərə böyük diqqət və qiymət verirlər. Dərsin məmununa və planına müvafiq olaraq, bu qəbildən olan leksik ifadələrdən o cümlədən, atalar sözlərinin və zərbi məsələlərinin, qanadlı sözlərin, aforizmlərin və s. ifadələri tələbələrə çatdırmaqla bəzə, eyni zamanda Azərbaycan dilində olan eyni mənalı leksik ifadələr ilə analoji paralellər apararaq ailənin, evin, elin dəyərliliyini aşılamaq olar.

Müvafiq təhsil pilləsində müəllim dinləyicilərə və ya auditoriyaya bu və ya digər leksik ifadələri verməklə onun təhsilləndirmə vəzifəsi ilə yanaşı vəzifələrindən olan tərbiyələndirici funksiyasını da yerinə yetirmiş olur. Belə ki, bu qəbildən olan nümunələr tələbələrə əxlaqi-mənəvi xüsusiyyətlərin aşılmasına və ümumdünya dili olan ingilis dilinin də əxlaqi keyfiyyətlərə münasibətini bildirmiş olur.

Pedaqoq bu qəbildən olan leksik ifadələri tələbələrə təkcə əzbərlətmək və öyrətməklə kifayətlənməməlidir. O, tələbələrə onların yaş psixologiyalarına müvafiq formada informasiya verdikdən sonra atalar sözləri və zərbi məsələlərinə qarşı stimulaşdırıcı və motivasiya yaratmalıdır.

Dərs zamanı ingilis atalar sözləri və zərb məsəlləri kimileksik ifadələrdən istifadə etməklə ingilis dillilərin yaşam tərzi və ictimai-sosial həyatı haqqında aydın təsəvvür yaratmaq mümkündür:

Məsələn:

Where there is a will there is way (Niyyət olan yerdə uğur da olar).

Don't put new wine into old bottles (Təzə şərabı köhnə şüşəyə tökməzlər).

Qeyd etdiyimiz kimi, leksik ifadələr sıralarından olan atalar sözləri və zərb məsəllər, nəsihətlər, aforizmlərdən dərs mühitində yararlanmaq tələbələrin folklor nümunələrinə marağını artırmaqla eyni zamanda, mənəvi tərbiyəsinə də öz müsbət təsir göstərmiş olur:

Məsələn:

Money is not everything (Pul hər şey demək deyil).

Walls have ears (Yerin də qulağı var).

İngilis dilində ibrətamiz fikirlər, dinləyicilərin əxlaqının saflaşmasına kömək göstərən nəsihətlər, müdrik kəlamları ehtiva edən leksik ifadələr kifayət qədərdir. İngilis xalqının öyüd-nəsihətini yaşadan atalar sözləri və zərb məsəllər belə leksik ifadələrdəndir. Bir-iki cümlədən ibarət olan leksik ifadələrində hikmət və məna, vətənpərvərliyə, mərdlik və qoçaqlığa, eyni zamanda şər qüvvələrə qarşı nifrət və mübarizə öz əksini tapa bilmişdir:

Məsələn:

A word to the wise is enough. -Arifə bir işarə də bəsdir.

Speech is silver, silence is golden. -Danışmaq gümüşdürsə, susmaq qızıldır.

Fight fire with fire. -Atəşə atəşlə cavab ver.

Verilən leksik ifadələrin ingilis dili dərslərində istifadə olunması auditoriyanın hər bir işə təmkinlə, səbrlə, yersiz danışmamağa yer verməmək kimi məsələlərə baxışlarını formalaşdırır.

Atalar sözləri və zərb məsəlləri leksik ifadələrin ən ədəm formalarındandır. Bu leksik ifadələrdən istifadə, mənsub olduğu xalqın tarixi haqqında da təsəvvür yaratmağa imkan vermiş olar:

Məsələn:

This other Eden, demi-paradise (Başqa bir Eden, yarımçıq cənnətdir).

Dinləyicilərə atalar sözləri və zərb məsəlləri kimi leksik ifadələr verməklə, aid olduğu millətin vətənpərvərlik, əməksevərlik, yurda məhəbbət, təbiətə qayğı və s.mənəvi dəyərlərini dinləyicilərə çatdırmaq olar:

Məsələn:

There is a time to speak and a time to be silent. Danışmağınözvaxtısusmağın da özvaxtı var.

He who laughs last laughs longest. Sonuncu gülən çox gülər.

Verilən nümunələr ingilis xalqının nitq mədəniyyətinə nə qədər önəm verdiyini göstərir. Bu leksik ifadələrin istifadəsi auditoriyaya nitq mədəniyyətini aşlamış olur. Sərbəst işin növləri çoxdur: kitab üzərində, dərs vəsaitlərinin üzərində çalışmaq, jurnal və qəzet materialları ilə işləmək və s.

Leksik ifadələrin bir qismi sadə nəqli quruluşa malik olduğu üçün onları hətta elementar səviyyədə İngilis dilini öyrənənlərə vermək olar.

Məsələn:

Time is money. Vaxt puldur

A cat has nine lives. Pişiyin doqquz canı var və ya pişik kimi 9 canı var.

Bu sadə cümlələr elementar səviyyəli tələbələrə cümlə üzvlərinin yerini öyrənməyə kömək etmiş olar.

Məsələn:

A bad excuse is better than none. Pis formada üzrxahlıq etmək etməməkdən yaxşıdır.

Bu leksik ifadələr ingilis dilində sifətin dərəcələrini öyrədərkən istifadə etmək olar təqdim etmək olar.

Bu qəbildən leksik ifadələri pedaqoq istifadə etməklə nəzərdə tutulmuş nəzəri qrammatik materialı tələbələrə çatdırmış olur və eyni zamanda dinləyicilərin mənəvi-əxlaqi keyfiyyətlərini artırmış olur.

Məsələn:

A change is as good as rest. Dəyişiklik istirahət qədər yaxşıdır.

Leksikifadələrdən mürəkkəb cümlələrin tədrisində və təhlilində də istifadə oluna bilinər:

Məsələn:

Dont count your chickent before you hatch. (Cücəni payızda sayarlar).

Fəli sifət bir və ikinin cümlədə işlənməsində:

Məsələn:

A fault confessed is half redressed. Etiraf edilmiş günah əhvin başlanğıcıdır.

Dərsləridə, mürəkkəb cümlə quruluşlarında, cümlə formalarında və s. leksik ifadələrdən çox istifadə etmək məqsəduyüdür.

Bu tip leksik ifadələrin vasitəsi ilə dilimizdə qarşılığı olmayan leksik ifadələrin qrammatik quruluşu və s. xarakterik xüsusiyyətlərinin tədrisi prosesində də istifadə etmək olar. Buraya modal fellər, subcanktiv bir və iki, cerund da daxil olmaqla ingilis dilinin bir sıra xarakterik xüsusiyyətləri daxildir:

Məsələn:

Saying is one thing, doing another. Demək başqa etmək başqa (cerund).

Be swift to hear, slow to speak. Əvvəl dinlə sonra danış.

Bu leksik ifadələrdən ibarət sintaktik vahidlər mürəkkəb vahidlərdən ibarət olub cerundla və əmr cümləsi şəklində verilmişdir. Müəllim bu leksik ifadələri verərək dilimizdə qarşılığı olmayan cerunddinləyicilərə başa sala bilər.

Leksik ifadələrin köməkliliyi ilə “to be”-siz qrammatik istisnalara da aydınlıq gətirmək olar:

Məsələn:

Snug as a bug in a rug. Rahatğılıq xalçadakı güvə kimidir.

Honesty the best policy. Ən böyük siyasət düzlükdür.

Bu qəbildən olan leksik ifadələrin üslubiyyat dərslərində də tədrisi böyük əhəmiyyət kəsb edə bilər. Beləki, bu növ leksik ifadələr üslubiyyat dərslərində tətbiq oluna bilinəcək nümunələrin ən yaxşısı ehtimal oluna bilinər. Dilçiliklə məşğul olacaq gələcək mütəxəssislərin üslubiyyatının zəngin olması başlıca şərtlərdən birinin olmasını nəzərə alsaq, bu leksik ifadələrin öyrənilməsinin onların gələcək karyeralarında mühümlüyünü təsəvvür etmək elə də çətin olmaz.

Məsələn:

Üslubi sintaktik vahidlərdə xəbərin yeri və işlənmə yerinə görə rolu haqqında danışarkən bu leksik ifadələr istinad edə bilər:

Məsələn:

Might as well be hanged for a sheep as a lamb. Bəla eyni gələndə sənə də gələr.

Atalar sözü ənənəvi qrammatik klişədə deyil, üslubi qəlibdə verilmişdir.

Məsələn:

I do love thee! Mən onu həqiqətən sevirəm!

Burada “do” felinin işlənməsi, onun emosional emfatikliyə və çalara malik olması nümunə əsasında izah oluna bilinər və dünya söz incilərindən bir nümunə də dinlyicilər öyrənmiş olarlar.

Bu leksik ifadələr ingilis dilində natiqlik sənətini öyrənən tələbələr üçün mükəmməl nümunələr ola bilər.

Üslubiyyatla bağlı digər bir problem isə nitqin yorucu və sıxıcı olmaması məqsədi ilə təkrarlardan, yorucu ifadələrdən qaçmaqdır. Bu məqsədlə də kommunikativ ünsiyyət zamanı daha çox sinonim, antonim və leksik ifadələrdən səy göstəririk. Bu eyni zamanda nitqin və mətnin rəngarəng olmasını da şərtləndirir. Nitqin monotonluqdan uzaq tutmaq üçün sinonim, antonim və frazeoloji vahidlərlə yanaşı atalar sözləri və zərb məsəllərindən istifadə etmək də nitqi koloritli edir. Atalar sözləri və zərb məsəllərindən, ebalə bi qəbildən olan leksik ifadələrdən nitqdə istifadə adresantın həmin dilə funksionallıq qabiliyyətini nümayiş etdirir. Məhz buna görə də atalar sözləri və zərb məsəlləri və s. leksik ifadələrin ingilis dili dərslərində tədrisi və aşılınması üslubi əhəmiyyət kəsb edir.

İngilis dilində bir çox inversiyalı cümlələr vardır. Bu qrupdan cümlələrin də nəzərəli tədrisini verərəkən leksik ifadələrdən yararlanmaq onların daha da yaxşı qavranılmasına zəmin yaratmış olar:

Məsələn:

A bad excuse is better than noe. Zəif üzrxahlıq heç etmədən daha yaxşıdır.

Never say die. Heç vaxt öl demə vəya heç vaxt tərək etmə.

No smoke without fire. Od olmayan yerdən tüstü çıxmaz.

Leksik ifadələrin inversiyalı cümlələri dilçilikdə və üslubiyyatda inversiya halının tədrisində ən mükəmməl sitatlar ola bilər.

Nəticə

Çağdaş dövrdə ingilis dilinin leksemlərinin və leksik ifadələrinin dinləyicilərə kommunikativ bilik və vərdişlərinin yaradılması və inkişaf etdirilməsi üçün leksemlərin mənimsənilməsi danılmazdır. Eyni zamanda leksik ifadələrin kommunikasiyanın müvəfəqiyyətli formada alınmasında oynadığı rol və tutduğu vəzifə də şübhəsizdir. Məhz buna görə, ingilis dili tədrisi edən pedaqoq, dinləyicilərin diqqətini yaranan qüsurlara yönəltməli, istifadə olunmuş leksik ifadələrin kommunikativ məqsədlərlə və ya mövcud situasiyadakı kontekstə müvafiq olub-olmamasını təyin etməli və uyğunluqları aradan götürmək istiqamətinə yönəltməlidir.

Ədəbiyyat

1. Abdullayev, K. (1999). Azərbaycan dili sintaksisinin nəzəri problemləri. Bakı: Maarif, 281 s.
2. Bayramov, H. (1978). Azərbaycan dili frazeologiyasının əsasları. Bakı: 175 s.
3. Cəfərov, S. (1970). Müasir Azərbaycan dilinin leksikası. Bakı: Nurlan, 326 s.
4. Vəliyeva, N. (2006). Azərbaycanca-ingiliscə-rusca frazeoloji lüğət. Bakı: Nurlan, 460 s.
5. Məmmədşadə, K. (2008). İngiliscə-Azərbaycanca-Rusca frazeoloji lüğət, Bakı: Qafqaz Universiteti, 223 s.
6. Musayev, O. (1986). İngilis dilinin qrammatikas. Bakı: Maarif, 368 s.
7. Bayramov, N.A. (1960). Azərbaycan dilində sabit söz birləşmələri. Feili sabit söz birləşmələri // Dilçilik məcmuəsi. XIV c. Bakı: Nizami adına Ədəbiyyat və Dilçilik İnstitutu, s.71-82.
8. Seyidov, Y. (1966). Azərbaycan ədəbi dilində söz birləşmələri. Bakı: Maarif, 340 s.

Göndərildi: 26.03.2024

Qəbul edildi: 10.05.2024